

УДК 378.14

Романишина Оксана Ярославівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра інформатики і методики її викладання
Тернопільський національний педагогічний університет ім.В.Гнатюка
м.Тернопіль, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті ставиться завдання розглянути основні методологічні підходи та визначити їх роль у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів. В результаті аналізу наукової літератури виділено методологічні та педагогічні підходи, а саме: діяльнісний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований. Відмічено, що комплексне поєднання вказаних підходів сприяє формуванню професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, гносеологічний підхід, діяльнісний підхід, акмеологічний підхід, синергетичний підхід, автономізований підхід.

Вступ. Нова освітня парадигма, яка зараз переважає у вищих навчальних закладах, спрямована на підвищення компетентності, що охоплює два рівні і діє на них: розвиток професійної компетентності та особистісне становлення майбутнього вчителя. Нині зростає інтерес до проблеми професійної ідентичності як закордонних, так і вітчизняних учених. Вони розглядають та впроваджують у практику навчання нові підходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виявити найбільш важливі методологічні й педагогічні підходи: гносеологічний, діяльнісний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований. Так, дослідженням даного питання займалися О. Гончарова, Є. Долинський, В. Єремєєва, О. Леонтьєв, Н. Московські, С. Рубінштейн, Г. Селевко, Н. Теличко та інші.

Об'єктивною необхідністю стала потреба у створенні системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів, у якій би поєднувалися традиційні підходи до процесу навчання й педагогічні інновації з використанням засобів інформаційних технологій. Тому **темою статті** є розглянути основні методологічні підходи та визначити їх роль у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості деяких підходів, які найбільше впливають на формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Діяльнісний підхід. Цей підхід є одним із найбільш вживаних у педагогіці. Його розробниками є науковці: О. Леонтьєв [1], С. Рубінштейн [2]. У їх працях фігурує думка про те, що цей підхід є одним із видів навчальної діяльності. Діяльнісний підхід упроваджується за схемою «потреба–мотив–дія».

Для реалізації діяльнісного підходу обов'язковим є етап набуття знань, умінь і навичок, що уособлює практичний досвід людини. Адже знання – продукт пізнання студентами предметів і явищ, діяльності, законів природи й суспільства.

У професійній ідентичності важлива роль відводиться формуванню особистості, і саме діяльнісний підхід сприяє набуттю знань, умінь і навичок.

Системний підхід. Обираючи для дослідження системний підхід, опиралися на праці вітчизняних дослідників. За Г. Селевком, системний підхід у педагогіці спрямовується на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх в єдину теоретичну картину [3, с.181], тому організаційна структура профе-

сійної підготовки у вищій школі, повинна мати таку саму спрямованість. Наукова цінність системного підходу полягає в тому, що він відображає світоглядний рівень дослідження, є універсальним методом пізнання, технологією, що протистоїть стихійності, суб'єктивізму, створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків [4].

Досліджуючи положення системного підходу, визначили, що він потребує розгляду того чи іншого явища як частини своєї видо-родової макроструктури, яка підпорядкована її закономірностям. Цей підхід орієнтували на інформаційну підготовку студентів. Його використання дозволило виділити структурні елементи, внутрішні та зовнішні зв'язки, процеси управління системними елементами (форми, методи, засоби нових інформаційних технологій, готовність викладачів і студентів до застосування ІКТ).

Досліджуючи **інтегративний підхід**, визначено, що в сучасному навчальному процесі, відбувається засвоєння системи знань і методів. На нашу думку, за такого підходу розвиваються процеси гуманізації, теоретизації, математизації, інформатизації. Інтеграція сприяє реалізації принципів науковості та системності навчання [5]. Наші дослідження показали, що формування професійної ідентичності можливе за наявності сформованих інтегративних знань, умінь і навичок.

Обираючи інтегративний підхід, виходили з того, що інтегративне навчання близьке до розвивального, оскільки воно включається практично в усі види навчання, впливаючи на зміст освіти, відзначається теоретико-дослідницьким характером. Підходи, які покладені в основу інтегративного навчання, мають спільні ознаки з модульними технологіями та технологією проблемного навчання.

Компетентнісний підхід для предмета нашого дослідження передбачає не просте засвоєння студентами знань та умінь, а комплексне оволодіння ними засобами ІКТ. Це одна з умов підготовки фахівців різного напрямку до професійної діяльності, оскільки саме вміння роботи з засобами ІКТ забезпечують формування самостійності.

Використання компетентнісного підходу передбачає зміну формулювання цілей навчання, представлення їх та очікуваних результатів у вигляді сукупності компетенцій, які впливають на рівні професійних завдань. Це залежить від поставленої мети. Компетентнісний підхід сприяє поєднанню професійної освіти й потреб ринку праці, від чого залежить замовлення на фахівців-роботодавців, тобто це підхід, за якого результати освіти визнаються значущими за межами системи освіти [6].

Так, Г. Селевко визначає компетентнісний підхід як поступальну переорієнтацію освітньої парадигми з переважною передачею знань і формуванням навичок для створення умов оволодіння комплексом компетенцій, що визначають потенціал, здібності до виживання та стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатofакторного соціально-політичного, ринково-економічного та інформаційно-комунікаційного простору [3].

Компетентнісний підхід вимагає від викладача застосування такої методики навчання, яка б забезпечувала студента не лише знаннями, уміннями та навичками, але й певним досвідом професійної діяльності, прищеплювала б впевненість у своїх силах та готовність брати на себе відповідальність за свої рішення. Це покладено в основу формування професійної компетентності майбутнього вчителя.

Розвиваючи ідеї компетентнісного підходу, С. Мочерний [256] відзначає, що в педагогічній науці сформувалися принципи комунікативного підходу, які є важливими для вчителів: діагностичність, тобто орієнтація на досягнення діагностованого результату, що проявляється в поведінці й мисленні; комплексність, міждисциплінарність – урахування як освітніх, так і зовнішніх, соціальних впливів; багатофункціональність: компетентність не може бути охарактеризована одним умінням чи властивістю, вона являє собою здатність до вирішення сукупності завдань [7, с. 257].

Означені підходи до професійної підготовки майбутніх учителів, коли студент стає повноцінним суб'єктом освітнього процесу, формують усвідомлення навколишнього світу і самого себе, а також свого місця в певному соціальному співтоваристві. Це, відповідно, виховує стійкість до соціального середовища, що виявляється в розвитку життєвих сил і конкурентоспроможності в усіх сферах соціальної життєдіяльності.

Акмеологічний підхід. Проблема підвищення якості підготовки майбутніх учителів є одним із основних завдань, які поставлені перед педагогічними університетами. На нашу думку, суттєвим внеском у формування професійної ідентичності є використання акмеологічного підходу.

Обираючи акмеологічний підхід для формування професійної ідентичності, виходили з основних завдань, які розв'язує акмеологія:

- з'ясування індивідуально-психологічних особливостей розвитку людини на різних ступенях зрілості та в період «акме»;
- виявлення відмінних ознак, які повинні бути розвинуті в дошкільному, шкільному віці та юності, що дозволило б суб'єкту успішно проявити себе на етапі зрілості;
- дослідження з позицій творчості певних аспектів традиційних концепцій психології особистості, упродовження їх в акмеологічну науку;
- дослідження шляхів самореалізації та розкриття її творчого потенціалу;
- розробка акмеологічних концепцій формування професійної самосвідомості;
- аналіз руху по шляху самовдосконалення та формування професійної майстерності;
- виявлення, опис та аналіз феноменології акмеформ у життєдіяльності людини;
- вивчення в ході досліджень, наскільки професійний розвиток веде за собою екзистенціально-особистісний чи, навпаки, особистісний розвиток є лише побічним продуктом професійного;
- з'ясування механізмів і результатів впливів макро-, мезо-, мікросоціумів і природних умов на людину в період її підготовки до власного «акме»

та впродовж нього;

- розробка стратегій організації життя людини, які б дали їй можливість всебічно й оптимально самореалізуватися;
- удосконалення людської особистості, допомога їй у досягненні вершин у фізичному, духовно-моральному та професійному розвитку;
- вивчення можливостей продовження акме-періоду в житті людини [8, с. 7-14].

Аналіз цих завдань показав, що вони практично співпадають із завданнями формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Значну роль у нашому дослідженні відіграв *синергетичний підхід*, оскільки він забезпечив відкритість, доступність і багатоваріантність системи формування професійної ідентичності майбутніх вчителів в університеті, що дозволяє підвищити ефективність їхньої професійної підготовки. Синергетичний підхід (від грец. *synergetikos* – сумісний; той, що діє погоджено; спільна дія) ґрунтується на науково-філософському принципі, що розглядає природу, світ як комплексну самоорганізовану систему й зумовлений розвитком теорії самоорганізації (синергетики). *Синергетика* – новий міждисциплінарний науковий напрям, міжпредметна галузь науки, що базується на ідеях системності та цілісності світу, наукових уявленнях людини про світ і саму себе у світі. Назва цієї кооперативної науки походить від поняття «синергія» (від грец. *sinergeia* – співпраця, співдружність). У нашому дослідженні синергетичний підхід передбачав забезпечення комплексного впливу кількох факторів, які взаємозв'язані та підсилюють дію один одного. Тому цей підхід є універсальним. Синергетику розглядають як міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що виник на початку 70-х років ХХ століття і визначає своїм основним завданням пізнання загальних закономірностей і принципів, які перебувають в основі процесів самоорганізації в системах найрізноманітнішої природи: фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних.

Обираючи синергетичний підхід, врахували, що предметом досліджень синергетики є закони самоорганізації, еволюція нерівнозначних відкритих систем, що перебувають у стані нестійкості, на що вказують дослідження Н. Гузії [9]. А оскільки формування професійної ідентичності багато в чому залежить від біологічних, економічних, соціально-гуманітарних наук, то саме синергетика висунула нову концепцію самоорганізації й тим самим сформулювала її загальні принципи, які нині використовуються в різних галузях дослідження. Визначаючи й аналізуючи ознаки самоорганізованих систем і проводячи паралелі з особливостями системи інтерактивного навчання, дійшли висновку, що застосування педагогічних інновацій визначено як інтерактивну взаємодію суб'єктів навчального процесу, воно ґрунтується саме на реалізації синергетичного підходу [10]. Самоорганізовані системи легко розвиваються з використанням засобів інтерактивних технологій, представником яких є ІКТ. Це пояснюється їх *відкритістю* до інформації, *нелінійністю*; *когерентністю* (зв'язок) – узгодженим перебігом різноманітних процесів; здатністю активно взаємодіяти із середовищем, що забезпечує найкраще функціонування системи (у нашому випадку з інформаційним); здатністю накопичувати та враховувати минулий досвід (професійна компетентність). Саме такі особливості синергетики сприяли більш швидкому оволодінню роботи із засобами інформаційних технологій.

Цікавим і перспективним, на нашу думку, є синтез акмеології та синергетики в нову науку – *синергетичну акмеологію*, предметом якої є закономірності

досягнення максимальної досконалості будь-якої соціальної системи. І цей синтез вимагає суттєвого дослідження. Ми вважаємо, що особливої ваги цей процес набуває під час використання педагогічних інновацій, що свідчить про його перспективність. Саме синергетична акмеологія, що з методологічного погляду розглядається як об'єднувальна ланка між такими сферами знання, як соціальна філософія, історія філософії, психологія, соціальна психологія, педагогіка, педагогічна інноватика та ін., дає змогу аналізувати процес розвитку майбутнього вчителя в сенсі руху «через відносно локальні акме до абсолютного глобального акме» [11, с.30].

Наступним підходом, який суттєво вплинув на формування професійної ідентичності, обрано *особистісно орієнтований*. Більш детально охарактеризуємо саме цей підхід, оскільки він є оснóвним у нашому дослідженні й може використовуватися в педагогічній системі формування педагогічної ідентичності засобами ІКТ.

У своїх дослідженнях спиралися на універсальне формулювання професійної ідентичності, яке подано Н.Хомутичником, що «професійна ідентичність – це інтегративне поняття, яке об'єднує в собі компоненти особистісної та соціальної ідентичності, багаторівнева динамічна структура, що містить усвідомлені й неусвідомлені компоненти, складові самосвідомості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала та до членів професійної спільноти» [12, с. 65]. Це визначення стосується й підготовки вчителів. За нашим баченням, професійна ідентичність більшою чи меншою мірою формується у вищому навчальному закладі в процесі здобуття знань, їх інтерпретації, практико-орієнтованій діяльності, використанні активних методів роботи для освоєння професії, а також у введенні в навчальний процес циклу занять, спрямованих на розвиток професійної ідентичності. Вважаємо, що для реалізації даних ідей і їх удосконалення доцільно застосувати особистісно орієнтований підхід.

Особистісно орієнтований підхід використовувався в наших дослідженнях для розвитку студента як особистості, індивідуальності й активного суб'єкта навчальної діяльності, що реалізується на гуманістично-демократичних засадах і набуває характеру діалогу, співпраці, співтворчості.

Аналіз наукових праць психологів [13; 14] сприяв виділенню особистісно орієнтованого підходу як: 1) культивування унікального досвіду суб'єкта; 2) визначення цінності взаємного обопільного досвіду, цінності «події»; 3) розуміння універсальності отриманого досвіду як безкінечного, трансфінітного. Вивчаючи орієнтири психологічного аналізу, Г. Балл [13, с.217-231] зазначає, що особистісно орієнтовані взаємодії супроводжуються педагогічними змінами в напрямку підсилення продуктивності освіти й розвитку суб'єктів освітнього процесу за рахунок довірливого стилю спілкування.

У процесі визначення відмінностей і спільностей між традиційним та особистісно орієнтованим навчанням науковці наголошують на важливості в останньому організації викладачем інтенсивної самостійної та творчої діяльності студентів. А це сприяє формуванню самоідентичності майбутнього вчителя, адже саме в процесі самостійної творчої діяльності формується особистість майбутнього фахівця, яка спрямована на розв'язання конкретних пізнавальних, життєво- і професійно важливих проблем, що спонукає до самостійного пошуку та відкриття нових знань, цінностей, способів творчої

діяльності. Саме ця особливість покладена нами в основу використання особистісно орієнтованого підходу як вагомого чинника у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів.

З погляду формування професійної ідентичності особистісно орієнтований підхід розглядаємо як такий, що сприяє не тільки накопиченню знань, виробленню умінь, навичок, компетентностей, а й допомагає в саморозвитку й самореалізації майбутнього фахівця через розвиток його пізнавальних здібностей. Особистісно орієнтоване навчання надає можливість кожному студентові навчатися відповідно до своїх здібностей та потреб, орієнтує майбутніх учителів не тільки на досягнутий рівень, а й висуває вимоги дещо більші за їхні здібності, тим самим допомагає тому, щоб навчання постійно сприяло реалізації його потенційних можливостей. Цей підхід передбачає перетворення суперпозиції викладача й субординованої позиції студента на індивідуально-рівноправні позиції.

Задля вирішення окреслених труднощів доцільним виявилось впровадження під час вивчення дисципліни «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі» майбутніми педагогами таких заходів, як: розробка та впровадження в навчальний процес спеціальних педагогічних ситуацій, які спонукають студентів до більш повного усвідомлення себе через призму професійної ідентичності та сприяють формуванню адекватної самооцінки; перевага діалогу над монологом у процесі спілкування студентів із викладачами; створення ситуації успіху, а на її основі формування позитивної «Я-концепції» та високого рівня професійної ідентичності; технологізація процесу вивчення навчальної дисципліни «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі» через запровадження методу проєктів; зміна позиції викладача стосовно до студента на основі індивідуального підходу.

Автономізований підхід. Аналіз поняття «автономія» показує, що це здатність до неупередженості, критичного мислення, прийняття самостійних рішень. У зміст терміна вкрито опис ситуацій, у яких студент відповідає за способи реалізації завдань, що стосуються навчальної діяльності. За умови повної автономії викладач практично не втручається в навчання студента. Це один з нових підходів, які використовуються в навчальному процесі і його суть зводиться до створення ситуацій, у яких студенти можуть навчатися самостійно; проявляти свої природні якості; самостійно обирати методи навчання.

Висновки. Отже, з огляду на мету нашого дослідження, можна зробити висновок, що у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів використовуємо методологічні й педагогічні підходи: гносеологічний, діяльнісний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований. Діяльнісний підхід сприяє набуттю знань, умінь і навичок. Системний – направлений на інформаційну підготовку студентів. Інтегративний підхід направлений на формування професійної ідентичності за наявності сформованих інтегративних знань, умінь і навичок. Компетентнісний підхід сприяє поєднанню професійної освіти й потреб ринку праці, від чого залежить замовлення на фахівців-роботодавців, тобто це підхід, за якого результати освіти визнаються значущими за межами системи освіти. Синергетичний – передбачав забезпечення комплексного впливу кількох факторів, які взаємозв'язані та підсилюють дію один одного. Особистісно орієнтований підхід спонукає до самостійного пошуку та відкриття нових знань, цінностей, способів творчої діяльності.

Список використаної літератури

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Смысл; Академия, 2005. – 352 с.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. 2-е изд. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: 2002. – 720 с.
3. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация / Герман Константинович Селевко // Народное образование. – 2004. – №4. – С.138-144.
4. Сисоева С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоева, І. В. Соколова. – К.: Вид. Дім "ЕКМО", 2010. – 362 с.
5. Бурилова С. Ю. Междисциплинарная интеграция в учебном процессе технического вуза: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Светлана Юрьевна Бурилова. – Новосибирск, 2001. – 247 с.
6. Калаур С. М. Доцільність використання акмеологічного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ / Світлана Миколаївна Калаур // Акмеологія в Україні: теорія і практика. – К.: КУ ім. Б. Грінченка, 2010. – № 1. – С.105-111.
7. Мочерний С. В. Поняття «методологія» та його структура / Степан Васильович Мочерний // Психологія і суспільство. – 2004. – № 3. – С.5-24.
8. Пальчевський С. С. Акмеологія – поклик майбутнього / Степан Сергійович Пальчевський // Акмеологія в Україні: наукове видання. – 2010. – №1. – С.7-14
9. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Наталія Василівна Гузій. – Київ, 2007. – 577 с.
10. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Мельничук Ірина Миколаївна. – Тернопіль, 2011. – 585 с.
11. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
12. Хомутинічкова Н. Н. До проблем професійної ідентичності вихователя дошкільного навчального закладу / Наталія Нарцисівна Хомутинічкова // Психологія в Україні та за кордоном. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Чернігів, 8-9 листопада 2013 року). – 2013. – С.63-68.
13. Балл Г. О. Духовність професіонала і педагогічне сприяння її становленню: орієнтири психологічного аналізу / Георгій Олександрович Балл // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник. – Ченстохова-Київ, 2000. – С.217-232.
14. Дьяченко М. И. Психология высшей школы. 2-е изд. / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1981. – 383 с.

Романишина Оксана

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра информатики и методики ее преподавания
Тернопольский национальный педагогический университет
им. В. Гнатюка, г.Тернополь, Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ СРЕДСТВАМИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье ставится задача рассмотреть основные методологические подходы и определить их роль в формировании профессиональной идентичности будущих учителей. В результате анализа научной литературы выделены методологические и педагогические подходы, а именно: деятельностный, системный, аксиологический, акмеологический, синергетический, личностно ориентированный, компетентностный, автономизированных. Отмечено, что комплексное сочетание указанных подходов способствует формированию профессиональной идентичности будущих учителей средствами информационных технологий.

Ключевые слова: идентичность, профессиональная идентичность, гносеологический подход, деятельностный подход, акмеологический подход, синергетический подход, автономизированных подход

Romanyshyna Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Computer Science and Methods of Teaching
Ternopol National Pedagogical University named after V. Hnatyuk
Ternopol, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES OF FUTURE SOCIAL WORKERS PROFESSIONAL IDENTITY FORMING BY MEANS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

The main goals of the article are to consider the main methodological approaches and to determining their role in the future teachers professional identity formation. As a result of scientific literature analysis, the following methodological and pedagogical approaches are allocated: activity, systemic, axiological, acmeological, synergetic, personality-oriented, competence-based, autonomized. The activity approach promotes the acquisition of knowledge, abilities and skills. System approach is focused on information training of students. The scientific values of the system approach are: reflecting the worldview level research, it is the universal method of cognition, technology which is opposed to the spontaneity, subjectivity and it creates the conditions for the stability of scientific research It's noticed that the integrated combination of these approaches contributes to the future teachers professional identity formation by means of information technology.

Key words: identity, professional identity, epistemological approach, approach, acmeological approach synergistic approach avtonomizovanyu approach.